

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІДЛІТКОВОЇ АГРЕСІЇ В МЕРЕЖЕВОМУ СПІЛКУВАННІ

У статті розглядаються проблеми підліткової агресії в мережевому спілкуванні. Показано, що особливості мережевого спілкування (анонімність) сприяють агресивно налаштованим особистостям негативно впливати на учасників мережевого спілкування. Наведений соціально-філософський аналіз феномену агресії підлітків з позиції формування їх інформаційної культури поведінки в мережевому спілкуванні. Приведені уточнені ряд дефініцій, які розкривають феномен кібербулінгу, саме в контексті даного дослідження. Розкриті особливості феномену "кібербулінг" та особливості розвитку підліткової агресії в мережевому спілкуванні.

Ключові слова: мережеве спілкування, кібербулінг, агресія, інформаційна культура.

Хаотичний характер сучасних соціально-економічних і політичних змін сучасного суспільства примушують людину миттєво пристосовуватись до нових несприятливих умов, що викликає дискомфорт та певну агресію людини до зовнішнього середовища. Науковий інтерес педагогів до теоретичної розробки руйнівного та агресивного начал викликаний безпрецедентним зростанням насилля в сучасному світі. Тому актуалізується проблема дослідження захисту дітей та молоді від негативних впливів соціуму.

Аналіз феномену агресії, її суть і природу в психолого-педагогічній і філософській літературі показує, що її амбівалентність визначає загальний розвиток соціуму і потребує педагогічного впливу на формування стійкості у дітей та молоді до агресії. Дана проблема ускладнюється активним входженням в повсякденне життя дітей та молоді мережевого середовища спілкування (інтернет), яке на сьогоднішній день повністю контролює інформаційний простір людини, і в значній мірі впливає на розвиток підліткової агресії.

Отже, за цих умов стає актуальним здійснення соціально-філософського аналізу феномену агресії дітей та молоді з позиції формування їх інформаційної культури поведінки в мережевому спілкуванні.

Метою статті є аналіз особливостей розвитку підліткової агресії в мережевому спілкуванні.

В одному з перших досліджень з вивчення психологічних наслідків користування інтернетом (Kraut et al. (1998), було встановлено, що зростання рівня користування інтернетом пов'язано з більш високим рівнем депресії та самотності користувачів. Тому закономірним є дані, які свідчать про те, що зростання користування інтернетом пов'язане з шкідливими психологічними наслідками [1].

Сьогодні багато вчених звертають увагу на негативний вплив інформації, яка є в мережевому середовищі, на дітей які користуються цією мережею [1; 3; 4]. При цьому в психолого-педагогічній літературі показано, що існує прямий зв'язок між психологічним розшаруванням людини, зростанням агресивності в суспільстві і наявністю агресії, насильства і жорстокості в інформаційній мережі [1-4]. Проведені дослідження показали, що в інтернеті постійно існує інформація, яка постійно дає своїм користувачам (надзвичайно сприйнятливим до цього є діти) свідому і підсвідому установку на те, що насильство і агресія – це норма сучасного життя для всіх і у всьому. Можливість через комунікацію, анонімно маніпулювати негативною системою цінностей, сприяє різкому зростанню агресивності у дітей.

Хоча агресія в шкільному середовищі існує від часів існування школи як інституції, вона сьогодні, під впливом інформації, завдяки технічному прогресу, таким пристроям як мобільні телефони та інтернет набирає нового змісту і форм. Адже, якщо раніше "агресор" свій негатив, вербально, міг передати словесно, письмово (лист і т.п.), то наявність інформаційного середовища значно розширила його можливості по відношенню до впливу на "жертву" а сам акт агресії надовго зберігається в мережевому спілкуванні. В зв'язку з цим актуалізується проблема формування інформаційної культури поведінки підлітків в мережевому спілкуванні.

Першим звернув увагу на проблему шкільної непрямої агресії (булінг) в 1905 році Дукіс (Dukes). Систематичні наукові дослідження проблеми першими почали скандинавські дослідники (Heinemann в 1973 році, Olweus в 1984 році, Pikas в 1975 – 1989 роках, Roland в 1983 – 1989 роках). Їхні підходи лягли в основу досліджень сучасних вчених.

Дослідження проблеми молодіжної агресії в мережевому спілкуванні (кібербулінг) бере свій початок з 70 –х років минулого століття в працях Lane (1975), Lowenstein (1978), Tattum & Lane (1988). В роботах Роланда і Мунте (Rolland & Munthe (1989) і Tattum (1988) вперше були приведені узагальнені результати стосовно стану проблеми в ряді країн світу. Аналіз цих праць показав, що як система освіти

так і педагоги практично не приділяють уваги проблемі кібербулінгу у відповідності до тих загроз які створює досліджуваний феномен.

Аналіз рівня булінгу серед 162000 дітей (віком від 11 до 15 років), з 35 країн на основі міжнародного дослідження "Дослідження здорової поведінки дітей шкільного віку" (Curtie et al., 2004; see also Zaborskis, Cirtautiene, & Zemaitiene, 2005), показав велику мінливість досліджуваного явища у різних країнах. Рівень жертв булінгу починався з 4% (серед дівчаток на Мальті та в Швеції) і доходив до 36% серед хлопчиків в Литві. (Рівень булінгу в США серед дітей був 10% для дівчаток та 15% для хлопчиків) Так само, показники тих, хто знущався над іншими дуже відрізнялися від 2% (серед дівчаток в Швеції, Ірландії, Уельсі, та Чеській республіці) до 41% серед хлопчиків в Литві. (у США 8% для дівчаток та 16% для хлопчиків) [5].

Оскільки, перед педагогічною наукою і практикою постала проблема захисту школяра від агресивної поведінки в мережевому спілкуванні, то актуалізується проблема уточнення ряду дефініцій, які розкривають феномен кібербулінгу, саме в контексті нашого дослідження. Для усвідомлення дитячої агресії в мережевому спілкуванні необхідно, в першу чергу, уточнити зміст і значення поняття "агресія".

В психолого-педагогічній науці є достатньо наукових публікацій присвячених дослідженням в галузі: профілактики і корекції агресивної поведінки дітей (Л.В. Андреева, Р. Байярд, К. Бютнер, Л.С. Виготський, Р. Кембел, Л. М. Семенюк та ін.); проблем агресивності підлітків (А. Берковіц, Л.І. Божович, Р. Берон, Г. Мілковска-Олейнічак, Е. Фромм та ін.).

Аналіз психолого-педагогічної літератури підтвердив надзвичайну складність і багатогранність проявів агресії (особливо стосовно вербальної поведінки) та показав, що в психолого-педагогічній науці, на даний час відсутнє цілком однозначне трактування і визначення даного поняття.

Проведений нами аналіз дозволив встановити, що до основних теоретичних концепцій прояву агресії відносяться: теорія інстинту, фрустраційна теорія, теорія соціального научіння, мотиваційна теорія. В цих теоріях знайшли своє відображення основні концептуальні положення різних напрямків: біхевіористичного, психоаналітичного, етологічного, гуманістичного [6].

Аналіз проблеми агресії і агресивної поведінки в перерахованих вище теоріях, показує що з позиції основних принципів проблем, вини не мають великих розбіжностей. Так аналіз основних концепцій агресивності, представлений А. Бандурою [6], показав, що їх інтегрована концепція, представляє собою синтез позиції перерахованих теорій, що дозволяє використовувати інтегративний підхід до вивчення агресивності.

Таким чином, аналіз різних точок зору, проведений різними дослідниками, показав, що поняття агресії фактично ототожнюється з поняттям агресивної поведінки. А різниця в термінах, залежить в основному від концепції дослідника (загально філософська чи загально психологічна), яку він використовує для розкриття феномену агресії, або при оцінці конкретних дій (агресивної поведінки) особистості [6].

Враховуючи наведений нами аналіз, на нашу думку, агресивність можна представити як системне соціально-психологічне явище, яке формується в процесі соціалізації особистості, і функціонування якого, у вигляді агресивної поведінки, можна описати трьома групами факторів: об'єктивними (які характеризують ступінь впливу на об'єкт); суб'єктивними (які характеризують психічну діяльність агресора), і соціально-нормативні (які характеризують і оцінюють морально-етичні норми).

З педагогічної точки зору, і нашої проблеми, цікаву класифікацію агресивної поведінки провів польський вчений З. Скорни. Який в класифікаційні ознаки агресії ввів таку компоненту як термін дії (час) агресивного впливу. Автор показав, що вербальна агресія може мати форму принизливих (образливих) висловлювань. До них автор відніс такі висловлювання як висміювання, передражнювання, поширення пліток, розповсюдження неправдивої інформації, підтвердження сумнівів [7]. Проведені нами попередні дослідження аналізу змісту агресії в мережевому спілкуванні, показали дієвість такої класифікації, тому в нашій роботі вона була взята за основу.

Узагальнюючи теоретичний аналіз виділених дослідниками типів агресії, слід відмітити, що в сучасній науці відсутній єдиний підхід до їх класифікації. Тому є коректним вживати, для подальших досліджень, найбільш поширені класифікації, розглянуті вище. Такий підхід дозволив нам встановити, що агресія є суттєвим елементом сучасної культури людини і суспільства, а культура, як будь-яка (екологічна, інформаційна і т.п.) культура несе для людини певну захисну функцію, тому, формуючи культуру поведінки підлітків в мережевому спілкуванні ми зможемо навчити їх розпізнавати даний вид агресії і по можливості їй протидіяти.

В педагогічній літературі, коли ставиться проблема формування готовності до протидії впливу агресії на особу, акцент ставиться на вивчення агресивності як певного виду діяльності, направлену або проти прав і свобод оточуючих людей, або проти самого себе, метою якої є нанесення шкоди жертві. Суть сформованого на цій основі позиції педагогічного погляду на проблему агресивності дитини лежить в площині аналізу причин розвитку особистості, які в свою чергу, формуються через спеціально організовану взаємодію між особистістю і оточуючим середовищем. Виходячи з цього, агресію необхідно розглядати як взаємодію двох суб'єктів. В нашій роботі суб'єкт, який спричиняє шкоду, умовно називається "агресор", а суб'єкт, якому причинили шкоду, який при цьому відчуває страх, образ, дискомфорт, називається "жертва". "Агресивна поведінка" розглядається як агресивні дії між суб'єктами.

Поряд з тим, аналіз феномену "кібербулінг", проведений нами в попередніх роботах, показав, що існуючий феномен не виникає в ізоляції, на нього здійснює суттєвий вплив культура і суспільство. Цей феномен розвивається або занепадає в результаті складних взаємостосунків між індивідом, сім'єю, групою однолітків, школою, громадою та культурою і є інтегральним показником інформаційної культури. Тому особа, яка знаходиться в центрі соціального буття і охоплена кібербулінгом, може бути залучена туди або як: "агресор", "жертва – агресор", "жертва" або "свідок".

Дослідження причин цього типу агресії, дозволило науковцям виділити такі під типи вербальної агресії як: непряму агресію, реляційну агресію та соціальну агресію [7].

До найбільш характерних діяльностей, які вважаються непрямою, реляційною або соціальною агресією науковці включають поширення чуток, обмеження доступу однолітків до соціальної групи, погроза відмовою від дружби, образи, приниження. Хоча ці терміни трохи відрізняються у своїх визначеннях, оцінках та використанні, вони мають багато спільних рис. Кожний з цих термінів використовується для опису поведінки, яка є соціальною по своїй природі, а її головною ознакою є нанесення шкоди взаємостосункам жертви без використання прямої, відкритої агресії.

Аналіз літератури з проблеми встановлення умов розвитку реляційної агресії показав, що соціальний розвиток школярів і їх взаємодія між однокласниками суттєво впливає на дане явище.

Встановлено, що для створення реляційної агресії (маніпулюванням свідомістю "жертви"), "агресор" повинен вміти використати комунікаційні властивості інформаційного середовища, володіти інформацією про "жертву", знати її думки, переживання, плани. Тобто, для реалізації реляційно агресивної поведінки "агресор" повинен розуміти психологічний стан "жертви", спланувати свою агресивну діяльність, передбачати динаміку міжособистісних відносин, володіти здібностями спроєктувати використання своїх перспектив і відповідно вміти розрахувати термін дії агресії. Науковці стверджують, що здатність дуже точно оцінити своє оточення, виділити серед нього "жертву" і використати цю ситуацію для отримання потрібного результату, є однією з умов існування реляційної агресії [8].

Поряд з тим, "агресору" необхідно володіти певними когнітивними здібностями. Дослідження показують, що зростання когнітивних здібностей протягом років навчання в школі, відбувається паралельно з розвитком соціальних взаємодій між дітьми. Протягом шкільних років відбуваються серйозні зміни у фізіологічному розвитку та суспільних функціях групи однолітків. Ці зміни включають: розвиток інтимності в дружніх відносинах; зростання важливості приналежності до певної групи (товариства, колективу); зростання гендерної інтеграції в групі однолітків. Ці природні зміни характерні для підліткового віку, є основною причиною соціалізації школярів в колективі і відповідно причиною виникнення реляційної агресії, яка відіграє роль конкурентного механізму визначення статусу особи в суспільстві. Це, на нашу думку, підтверджує не випадковість, а закономірність появи кібербулінгу з розвитком комунікаційної мережі. Наприклад, в період, коли зростає рівень комунікаційної близькості між дітьми, відбувається саморозкриття особистості один перед одним. В цей момент реляційно агресивні діти використовують не публічну особисту інформацію своїх друзів, у своїх реляційно агресивних діях (поширення цієї інформації, чуток і т.п.), як з метою індивідуального домінування над своїм товаришем, так і в групі друзів. Це дозволило науковцям показати унікальну роль реляційної агресії (її неминучість) у соціалізації школярів, їх психологічному та соціальному пристосуванні в товаристві (колективі) [8].

Членство в групі однолітків (товариство, колектив) стає надзвичайно важливим у розвитку агресії школяра в період пізнього дитинства та ранньої юності. Саме в цей період розвитку, групи однолітків формуються на основі спільних інтересів, цінностей, схожості у фізіологічному розвитку та навчальних досягненнях. В науковій літературі наведені приклади боротьби в товаристві за лідерство, з використанням реляційної агресії, як фактора з допомогою якого можна отримати домінування в колективі [8].

Так в роботі [9] автор стверджує, що статус учнів при переході з молодших класів в середню школу, вимагає від них переглянути їхні взаємостосунки з однокласниками з точки зору домінування. І тоді агресія (булінг) вважається обдуманого стратегією, яка використовується для здобуття домінування (самоутвердження) у заново створених групах однолітків.

Серед факторів формування товариства (груп) однолітків, дослідники виділяють такий феномен як "приязнь". Він розкриває мотиви формування дитячої дружби і пояснює те, що підлітків, які менше контактують з батьками, більше приваблюють індивіди - однолітки, які володіють рисами, які проявляють незалежність (правопорушення, агресія, непослух) і менше приваблюють індивіди, які володіють рисами більш притаманними дитинству (поступливість, послух) [9].

У своєму дослідженні Вukowski та колеги виявили, що "приязнь" хлопців та дівчат до агресивних однолітків зростала, при переході з молодших класів у старші. Це зростання проявлялося більше у дівчат [9], які ближче до закінчення середньої школи обирали собі "домінуючих хлопців" для побачень. Ця теорія, разом з гіпотезою гомофільії та теорією домінування, демонструє складну природу булінгу під час раннього юнацького віку і підкреслює потребу у виході за рамки описових досліджень агресії серед хлопців та дівчат.

Тому ми згідні з позицією тих науковців які відмічають, що для повноти аналізу реляційної агресії, необхідно розглядати компоненту, яка знаходиться поза реляційною агресією – це соціальна мета поведінки "агресорів", яка часто є в основі мети та цінностей групи (колективу, товариства) однолітків [8; 9].

Таким чином проведені дослідження дозволяють навести певні висновки:

– мережеве спілкування є середовищем, в якому агресивно настроєні особистості, за рахунок особливостей функціонування мережевого середовища (в основному анонімність, легка доступність, відсутність контролю і т.п.) можуть негативно впливати на учасників мережевого спілкування;

– при розробці педагогічних заходів впливу (формування інформаційної культури поведінки підлітків в мережевому спілкуванні) обов'язково необхідно враховувати особливості розвитку підліткової агресії молоді в мережевому спілкуванні;

– соціальний розвиток школярів і їх взаємодія між однокласниками (соціальна мета поведінки) суттєво впливає на феномен "кібербулінг" і вимагає подальших досліджень.

Використані джерела

1. Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід. Навчально-методичний посібник / За ред. Л. А. Найдьонової, О. Т. Баришпольця. – К.: Міленіум, 2009. – 440 с.
2. Годфруа Ж. Что такое психология? /пер. с фр. под ред. Г.Г. Аркелова. Т.2. –М., 1992. – 491 с.
3. Арестова О.Н. Коммуникация в компьютерных сетях: Психологические детерминанты и последствия / Арестова О.Н., Бабанин Л.Н., Войскунский А.Е. // Вестник Московского университета. – 1996. – Серия 14. – №4. – С. 14-20.
4. Колин К.К. Социальная информатика – научная база постиндустриального общества // Социальная информатика-94. – М., 1994. – 336 с.
5. David Finkelhor, Ormrod, Turner, & Hamby, 2005.
6. Бандура А., Уолтере Р. Подростковая агрессия: изучение влияния воспитания и семейных отношений. – М.: ЭКСМО, 2000. – 512 с.
7. Skorny Z. Psychologiczna analiza agresywnego zachowania sie Warszawa, 1998. – 124 p.
8. James Dignan. Understanding Victims and Restorative Justice. / NY: Open University Press, McGraw-Hill Education, 2005. – P. 23
9. Bukowski W. (2000) Pages from a sociometric notebook: an analysis of nomination and scale rating measures of acceptance, rejection, and social preference. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 88, pp.11-26.

Oranyuk B.

THE PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF TEENAGE AGGRESSION IN COMPUTER-MEDIATED COMMUNICATION

The article deals with the problems of teenage aggression in computer-mediated communication (CMC). The research shows that the teachers' scientific interest to the theoretical development of destructive and aggressive principles has been caused by unprecedented growth of violence in the world today. That is why the investigation of protection children and youth from the negative influences of commune especially in CMC is actualized.

The phenomenon of aggression, its essence and nature in psycho-pedagogical and philosophical literature has been analyzed. It has been defined that its ambivalence determines the overall development of commune and requires pedagogical influence on the formation of resistance of children and youth to aggression. It has been shown that the problem is complicated by active CMC (Internet) entry into children and youth's everyday life, which today completely controls the information human space, and greatly influences the development of teenage aggression. The ability to anonymously manipulate negative value system via communication increases aggression in children. Whereas there is the problem of schoolchildren's protection from aggressive behavior in CMC, it has been proved that the question of defining cyberbullying phenomenon in the context of recent research has been actualized.

The analysis of psychological and educational literature on the main theoretical concepts of aggression (instinct theory, frustration theory, social learning theory, motivation theory) proves that aggression is an essential element of modern human culture and society, and culture itself (environmental, information, etc.) serves as a protective function for people.

The pedagogical point of view on the problem of child aggression lies in the analysis of reasons of personal development, which are formed through specially organized interaction between the individual and the environment. As a result, aggression must be considered as the interaction of two subjects. It has been determined the most characteristic activities that are considered to be an indirect, relational or social aggression (spreading rumours, restricting peers' access to the social group, threat of friendship rejection, insults, humiliation, and so on).

Besides, it has been presented what personal qualities must possess an "aggressor" in order to create a relational aggression (manipulation of the victims' consciousness).

It has been found out that for the completeness of analysis of the relational aggression a component which is out of relational aggression should be examined, that is a social objective of the "aggressors'" behaviour, which is often the basis of goals and values of the peers' group (team, society).

Key words: Computer-mediated communication (CMC), cyberbullying, knowledge, skills, formation, information literacy.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2015